

Dopis č. 16

Praha, 23. 6. 1977

Milý příteli,

přiznávám se, že mi není snadné odpovědět na Tvé otázky, týkající se mého - hlavně praktického, jak říkáš - vztahu ke komunismu a komunistům. Už jsem Ti jednou napsal, že jsem kdysi nebyl dalek vstupu do komunistické strany. I v pozdějších letech Visem měl k některým komunistům velmi blízko, osobně i názorově. Řekl bych, že málokdo v naší společnosti z těch, kdo zásadně nesouhlasí s komunistickou ideologií, je do té míry prost jakéhokoliv antikomunismu jako já. Ne že by k tomu nezavdávali spoustu příležitostí a důvodů. Komunisté však zvláštním, poněkud již zkarikovaným způsobem opakují většinu chyb, kterými se v minulosti dovedli krajním způsobem zprotivit křesťané, včetně té nejhorší, že totiž podobně jako kdysi (a dokonce ještě dnes) křesťané připouštějí, aby se do předních funkcí a na čelná místa dostávali lidé, kteří jsou hnutí jen k hanbě. Přesto jsem nejednou ve svém životě udělal tu zkušenost, že tehdy, kdy jsem se z nejvážnějších důvodů a přímo pro svědomí dostal do nejtěžších konfliktů a kdy jsem se ocitl v těžké izolaci, stali se mou velkou oporou a pomocí právě komunisté. Zajisté že to je zčásti vysvětlitelné tím, že bezpartijní jsou (vcelku právem) nakloněni přesvědčení, že oni nic nezmohou, takže kromě vyjádření sympatií a solidarity (co možná nenápadně a bez nežádoucích svědků) od nich nikdo nemůže nic praktického v samotném zápasu čekat (i když jinak jsou často ochotni nejrůznějšími způsoby pomoci nepřímou). Ale jde ještě o něco jiného; představa, že by se člověk měl politicky angažovat, že by měl najít své místo uprostřed skutečných zápasů, že by se měl o něco reálně snažit a pokusit se o nápravu ohavných poměrů, je dnes u nekomunistů velmi vzácná (dnes je dokonce velmi vzácná i u komunistů). Podle mých zkušeností však - alespoň v mé generaci - vstup do komunistické strany byl velmi často motivován celoživotním rozhodnutím, že se v životě musíme nasadit, že náš životní smysl bude naplněn jen aktivním zápasem o lepší lidskou existenci a za likvidaci všeho z daných poměrů, co lidskou bytost svazuje, znevolňuje a korumpuje. I když pak praxe ukázala, že to byly jen ideály a možná iluze mládí, i když pak nabýval v životě vrchu jakýsi oportunistus a zároveň otrávenost z toho, jakou faleš ten zápas vzal, a také touha po troše klidu atd., přece jenom ve vyostřených, napjatých situacích (myslím tím především konfliktní situace v běžném, každodenním životě např. pracovním apod.) to byli komunisté, kteří nezůstali jen u porozumivé - a někdy dokonce pochlebující - sympatie a u pouhého gesta solidarity, ale byli ochotni po jistém zaváhání a důkladném zvážení okolností riskovat i své postavení a svou kariéru, když nabyli přesvědčení, že jde opravdu o věc správnou a spraved-

livou. Měl jsem a mám ovšem řadu přátel, kteří mi byli a jsou celoživotní oporou; ale jejich skutečná solidarita vyrůstala v dlouhých letech vzájemného poznávání uprostřed trvající spolupráce. U komunistů (znovu opakuji: u některých komunistů) jsem však poznal schopnost rozpoznat okamžik, kdy je třeba se nasadit celou vahou, i když jejich osudy v minulosti šly docela jinými cestami. Zažil jsem podobná náhlá setkání a náhlá vzájemná porozumění víckrát, a musím říci, že v nich potom měla svůj základ naše vzájemná důvěra a dokonce i přátelství, a zejména vzájemný respekt.

Velkým problémem ovšem je (a tím větším problémem dnes, v té hrozné, nenormální situaci, kdy je všechno změteno a nezřídka obráceno ve svůj opak) rozhodnout, kdo je skutečným komunistou a kdo není, co je opravdový komunismus a co nikoliv. Je historickou skutečností, že marxismus a komunismus se staly ideologickou zástěrkou poměrů, které se socialismem a komunismem neměly a nemají vlastně nic společného. Oficiálně se u nás dělá všechno ve prospěch dělnické třídy a ostatních pracujících; ve skutečnosti však pracovní podmínky jsou velmi často takové, že by neobstály v žádné rozvinuté kapitalistické společnosti na Západě. Bylo by možno uvést nesčetné, nekončící konkrétní případy. Jsou ředitelé, kteří vysloveně ruínují podnik, který jim byl svěřen, a nikdo neví, jak se jich zbavit, ani by se toho snad nikdo neodvážil, protože takoví neschopové a kazisvětové mají své konexe, své přímluvce - a také takové vysoce postavené známé, na něž leccos vědí. Co je na tom socialistického a komunistického? Zhola nic; snad jen mimořádná frekventovanost tohoto jevu. K tomu přistupuje další historická skutečnost, že mnoho opravdových, přesvědčených komunistů bylo vyloučeno a vyškrtáno ze strany, protože se neuměli a také nebyli ochotni nechat „poučit“; to vyplývá právě z jejich přesvědčenosti a z jejich opravdové charakternosti. Naproti tomu chameleóni, vyžírkové a lhostejní nemají se svým přesvědčením či dokonce svědomím nikdy žádné těžkosti. Tím vším je způsobeno, že dělicí čára mezi komunisty a ostatními není vůbec dána organizačně a že zárukou, že jde o skutečného komunistu, vůbec není stranická legitimace.

Nicméně - a v tom musíme s marxismem a s jeho klasiky souhlasit - dějinný, společenský význam komunismu a komunistů nelze redukovat ani zakládat na nějaké opravdovosti smýšlení jeho přívrženců (i když bych rád trval na tom, že bez této opravdovosti celé hnutí půjde nutně pod vodu). Je zapotřebí posoudit vlastnosti a perspektivy samotného hnutí. Ale i tady zůstávají problémy; mezinárodní komunistické hnutí je rozděleno, jedni přívrženci upírají druhým právo se považovat za skutečné komunisty anebo alespoň je považují za „revizionisty“, „renegáty“, „oportunisty“ nebo naopak anarchistické „radikály“, vyčítají si vzájemně „pravičáctví“ a „levičáctví“ atd. atd. Jak bychom mohli najít na této rovině nějaký orientační bod? Nejsem si jist; jak jsem řekl, jde o otázky značně nesnadné. Ale pře-

ce jeden výchozí bod se nabízí. Za několik dní si připomeneme první výročí berlínské konference evropských komunistických a dělnických stran (konala se ve dnech 29. a 30. června minulého roku). Přes jisté (nemalé) obtíže došlo k jakési základní dohodě; něco z té dohody je obsaženo v tehdy jednomyslně schváleném závěrečném dokumentu, něco z ní našlo svůj výraz naopak v tom, že o tom v závěrečném dokumentu není ani zmínka. Myslím, že nebude bez užitku se ohlédnout a posoudit, jakým způsobem byl – především u nás – uplatňován soubor zásad (a závazků), obsažených v onom dokumentu výslovně.

Především považuji za elementárně důležité, že se evropské komunistické strany shodly na zásadě respektování svobodné volby různých cest v boji za pokrokové společenské přeměny a za socialismus. To znamená, že podle tohoto schváleného dokumentu neexistuje jediná možná cesta budování socialistické společnosti. A proto se mají jednotlivé strany vystríhat vměšování do vnitřních záležitostí a mají přísně dodržovat rovnoprávnost a svrchovanou nezávislost každé strany. Ale stejné zásady platí i mimo rámec komunistického hnutí. Mezi komunisty a mezi všemi ostatními demokratickými a mírumilovnými silami je nutný dialog a spolupráce. Je proto třeba odstranit nedůvěru a předsudky, které by mohly být překážkou takové spolupráce. Spolupráce nemá být považována ze strany komunistů za nemožnou ani s těmi, kdo nesouhlasí s jejich politikou nebo zaujímají kritický postoj k jejich činnosti; ty, kteří s komunisty ve všem nesouhlasí a kteří je kritizují, komunisté nepovažují nutně za antikomunisty. Komunistické strany Evropy zdůraznily v Berlíně svou připravenost přispět k rovnoprávné spolupráci se všemi demokratickými silami, zejména se socialistickými a sociálně demokratickými stranami v boji za mír, demokracii a pokrok společnosti. Zvláště jsou pak uvedeni také křesťané, a to katolíci i příslušníci jiných církví, a také věřící jiných, tj. mimokřesťanských „vyznání“ (což je evidentně nepřesný termín), jejichž úloha v boji za mír, za demokracii a za právo pracujících je uznávána komunisty za důležitou.

Přistupme tedy k poměřování a ke „kontrolě“. Situace v naší zemi je charakterizována tím, že svobodný vnitřní vývoj československé komunistické strany byl přerušen a hluboce ovlivněn za pomoci zahraniční vojenské intervence, ostatně podobně jako svobodný vnitřní vývoj celé země, celé společnosti. Cesta k vybudování demokratického socialismu a k likvidaci „represivních a autoritářských metod vlády“, která měla obrovskou podporu nejširších vrstev obyvatelstva a na niž podle berlínského, jednomyslně schváleného dokumentu měla naše země i naše komunistická strana svrchované právo, nebyla bratrskými zeměmi ani jejich stranami v rozporu s tezemi dokumentu (jejž nyní tyto bratrské země resp. jejich vrcholní straničtí představitelé v berlínském dokumentu jednomyslně schválili) respektována; svrchovanost státní i svrchovaná ne-

závislost KSČ byla flagrantně porušena vojensky i politicky. A vnitřně: spolupráce našich komunistů s ostatními demokratickými silami i dialog s ne-marxisty, zejména s křesťany, jež se po několik let slibně rozvíjely, byly narušeny a rozbity. Dnes neexistuje v naší zemi ani jediná skupina, ani jediný směr, ba dokonce ani žádný privilegovaný jednatel (alespoň na ukázkou a na „export“), který by mohl nahlas vyslovit svůj nesouhlas s politikou dnešního státního a stranického vedení, nebo který by mohl veřejně zaujmout kritický postoj k jejich činnosti; něco takového je fyzicky, materiálně znemožněno (být v rozporu s našimi zákony). A pokud tak někdo přece učiní třeba jen v rámci oněch tak krajně protidemokraticky zúžených možností, např. v nějaké strojopisné studii nebo v dopise apod., a pokud to vejde nějak ve známost, je okamžitě difamován a denuncován jako antikomunista a antisocialista. To je ovšem přímý důsledek zmíněného intervenčního zásahu do vnitropolitického vývoje v Československu; kde není respektována rovnoprávnost každého národa, kde není respektována suverenita každé země a zásada nevměšování do vnitřních záležitostí každé země, tam pochopitelně nemůže být respektována ani rovnoprávnost každého člověka. Proto je v logice berlínské schůzky a jejího závěrečného dokumentu, že „je nutno se postavit na odpor proti každému pokusu o nátlak a vměšování zvenčí, ať už kdekoliv a v jakékoliv formě“. (Z týchž důvodů se v dokumentu nevyskytuje ani zmínka o internacionální solidaritě, tím méně o internacionální přátelské pomoci nebo dokonce o doktríně o omezené svrchovanosti.)

U nás dnes (jako už od padesátých let) existují nominálně některé nekomunistické strany; jejich politická váha je však nulová, neboť představují jenom jakousi politickou kulisu, zbavenou jakéhokoliv samostatného pohybu a vůbec svébytné existence. Avšak komunistické a dělnické strany, zastoupené na berlínské konferenci, se jednoznačně (a jednomyslně) vyslovily „pro konstruktivní dialog se všemi demokratickými silami při plném zachování svébytnosti a samostatnosti těchto sil“.

Jak je vidět, neplní naše (a nejenom naše) politické vedení ani zásady závěrečného dokumentu konference evropských komunistických stran v Berlíně (k němuž připojilo svůj souhlas); může nás překvapit, že neplní ani své závazky z Helsinek (k nimž dalo Československo také svůj souhlas a jež výslovně připomíná také berlínský dokument)? A může nás to překvapit, když Československo oficiálně schválí a ratifikuje mezinárodní pakty, učiní z nich oficiálně součástí našeho zákonodárství, ale v četných bodech je neplní? Ve všem najdeme touž stereotypičnost: oficiálně a veřejně se podepíše a slavnostně vyhlásí vnitřní zákony i mezinárodní státně politické a dokonce stranické zásady a závazky, ale pak se Buď neplní anebo jenom velmi zdráhavě. Když někdo na to poukáže doma, je to zrádce a zaprodanec, samozvanec a ztroskotanec; když na to poukáže někdo ze zahraničí, nepřipustně se vměšuje do vnitřních československých zá-

ležitostí. Kritické posouzení a ostrý pohled na skutečný stav věcí je nežádoucí a je vždy znovu předmětem nevybíravých, k věci však vůbec nejdoucích útoků. Politováníhodné stránky života v jiných zemích jsou vítanou záminkou k odvádění pozornosti od domácích záležitostí. Demokratické principy, vyhlašované v jiných zemích, jsou difamovány jako buržoazní pozlátka, které má zakrýt sociální rozpory; ale zatímco jsou předkládány jednotlivé pohnutlivé zahraniční případy i statistiky nezaměstnanosti apod., jsou proti nim okázale uváděny socialistické a komunistické zásady. O každém neštěstí v zahraničí jsou naši občané informováni lépe a detailněji než o neštěstích domácích. V tomto roce došlo již k několika politováníhodným neštěstím např. v dolech, při nichž přišla o život řada lidí. Informace o těchto případech jsou minimální nebo dokonce žádné; o výsledcích vyšetření nebyla podána řádná zpráva. Možná, že se vždycky najde viník; tak to bývá. Ale ani jednou se žádný náš reportér nevypravil do postižených dolů a nepodal nezávislou zprávu o tom, co si o věci myslí a co říkají sami horníci a jejich rodiny; ani jednou se nestaly v některých případech přímo nehorázné pracovní podmínky na jistých pracovištích předmětem veřejného zájmu. A jenom proto mohou ony nepřijatelné podmínky trvat dál. Je to jenom doklad obecně známé pravdy, že když se zalepí pusa novinářům, spisovatelům, sociologům a jiným povoláním lidem, jsou ohroženi všichni, i ti, kteří se domnívají, že se jich to netýká.

Vedle oficiálního politického vedení však existují v naší zemi také komunisté, kteří mají této hry už dost. Jsou to komunisté, kteří nezapomněli, že u kolébky marxismu stála hluboká nedůvěra vůči oficiálním proklamacím a štouravá snaha odhalit skutečný stav věcí, zkrátka nejbedlivější kritičnost, přesné myšlení (nebo alespoň úsilí o ně) a zavrhování každé ideologičnosti a ideologie. Jsou to komunisté, kteří buď nikdy nezapomněli anebo se alespoň po svých špatných zkušenostech znovu rozpomněli, že Marx byl demokrat (dokonce liberál). Tito komunisté žijí také v naší zemi; a v zahraničí nabývají na významu. I když jsou předmětem kritik a útoků ze strany tzv. reálného socialismu, vydobyli si už takového respektu a takové váhy, že do berlínského dokumentu prosadili nesmírně závažné formulace, proti nimž dost dobře nemohli jiní, protidemokratičtí komunisté, pozvednout své hlasy ihned a vetovat je. Vynahražují si to potom jinde, kde s tzv. eurokomunisty polemizují; za větrem, tam, kde jim na to komunisté-demokraté nemohou hned odpovědět. Komunistickým hnutím vede zkrátka důležitá dělicí čára; po mém soudu nemá antidemokratismus do budoucnosti žádné šance. Nebo téměř žádné; jedinou jeho šancí je totiž neschopnost, neoprávněnost a lenost, pohodlnost demokratů. Nebudme tedy líní a pohodlní.

Tvůj Ladislav Hejránek